

УДК 811.161

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА (НА МАТЕРІАЛІ РЕГІОНАЛЬНИХ АНТРОПОНІМІВ)

Кухарчук І.О.

Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Статтю присвячено проблемі формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя-словесника. Одним із шляхів розв'язання цього завдання визначено використання краєзнавчого компонента в мовній освіті студента-філолога. У статті подано рекомендації щодо використання антропонімів на заняттях із сучасної української мови, запропоновано систему вправ і завдань.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, мовна освіта, краєзнавчий матеріал, антропонім, текст, учитель-словесник.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних процесів, входження України до європейського освітнього простору, пробудження національної самосвідомості відбуваються суттєві зміни в мовній підготовці вчителя-словесника. Національна доктрина розвитку освіти України [6] визначає першочергове завдання – формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, зберігає і продовжує українські культурно-історичні традиції, шанобливо ставиться до

культури всіх національностей, що проживають в Україні.

Ефективне виконання поставлених перед сучасною мовною освітою завдань передбачає оновлення змісту, форм, методів підготовки вчителя української мови і літератури. Актуальність дослідження соціокультурної компетентності майбутніх учителів-словесників зумовлена тим, що саме від їхньої професійної лінгвістичної підготовки залежить формування мовної особистості нового покоління – національно свідомого, патріотичного,

здатного взяти на себе відповідальність за розвиток і збереження духовних і культурних здобутків України, національних інтересів її народу.

Одним із шляхів розв'язання цього завдання вбачаємо у використанні краєзнавчого компонента в мовній освіті студента-філолога. Глибокі знання краєзнавчого матеріалу, з одного боку, долучають майбутніх фахівців до скарбів духовної культури рідного краю, а з іншого, – забезпечують методичну підготовку майбутнього вчителя української мови і літератури до реалізації соціокультурної змістової лінії в загальноосвітній школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування соціокультурної компетенції знайшла відображення в працях таких учених як В. Бадер, М. Ващуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Груба, В. Дороз, В. Кононенко, О. Кучерук, Л. Мацько, Г. Онкович, М. Пентиліук, О. Семенов, А. Ярмолюк та ін. Проте напрацювання науковців-методистів у розв'язанні поставленої проблеми більше зорієнтовані на шкільну мовну освіту. Лише окремі наукові праці присвячені формуванню соціокультурної компетенції майбутнього вчителя-філолога, зокрібно А. Галенко дослідила культурологічну компетентність у структурі професійної компетентностей студентів-філологів; В. Каліш запропонувала технологію використання прислів'їв на заняттях сучасної української літературної мови як одного із засобів формування лінгвосоціокультурної компетенції студентів; Н. Чернуха, А. Мурзіна визначили основні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів-словесників; О. Усик дослідила проблему формування соціокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак спеціальні дослідження проблеми впровадження соціокультурного підходу до вивчення сучасної української мови, зокрема використання регіональних антропонімів, ще не були предметом комплексного дослідження з урахуванням вимог до шкільної мовної освіти в Україні, що негативно позначається на рівні професійної підготовки майбутніх учителів-словесників.

Мета статті – розкрити потенційні можливості регіонального антропонімікону у формуванні соціокультурної компетентності майбутніх учителів-словесників та подати рекомендації щодо використання антропонімів на заняттях із сучасної української мови.

Виклад основного матеріалу. Соціокультурна компетентність становить систему знань, умінь і навичок, пов'язаних із засвоєнням мови як найпотужнішого засобу спілкування, знаряддя думки, вираження духу народу, його історії і культури, як необхідної умови існування суспільства і самого народу. «У мові, – як зазначає О. Федик, – не тільки сконденсоване усе духовне, культурне, естетичне, гносеологічне, інформаційне багатство нації, а й змодельована складна прагматика життя, вона містить у собі увесь спектр психологічної мотивації поведінки людини, є прогностичною моделлю як для індивідуума, так і для цілого народу» [7, с. 3]. Л. Мацько слушно зауважує, що сучасна українська мова як елемент національної ідеї зберігає духовні, історико-культурні над-

бання та цінності попередніх віків життя українського народу, примножуючи їх через контакти з іншими народами, виконує нині роль механізму соціальної спадковості, необхідної для українського соціуму в період національного державотворення [5, с. 114].

Соціокультурна компетентність передбачає наявність знань про національно-культурні особливості країни, норми мовленнєвої і немовленнєвої поведінки її етнічних представників, вміння адекватно реагувати й будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей і норм.

Учений-методист О. Горошкіна у структурі соціокультурної компетентності виокремлює такі компоненти: лінгвокраєзнавчий, лінгвокраїнознавчий, лінгвополікультурний [4, с. 184-186]. Відповідно до проблеми нашого дослідження охарактеризуємо особливості лінгвокраєзнавчого компонента, сутність якого полягає у формуванні знань про рідний край, його традиції, звичаї, обряди, історико-етнографічні особливості, духовні надбання, а також виробленні вміння оперувати цими знаннями для розв'язання особистісних і професійно зорієнтованих проблем.

З метою формування соціокультурної компетентності спробуємо окреслити її теоретичну й практичну складові. Зауважимо, що в процесі фахової підготовки майбутні вчителі словесності повинні опанувати такими знаннями: усвідомлення мови як духовно-національного феномена, що відображає національне буття, історичний та культурний розвиток народу; розуміння ролі мови у формуванні духовної єдності народу, його культури, концептосфери й мовної картини світу.

Відповідно до окреслених теоретичних знань визначимо практичний компонент соціокультурної компетентності: вміння аналізувати одиниці мовної системи та застосовувати їх у ситуаціях міжкультурного спілкування; визначати найбільш важливі концептосфери, які й зумовлюють відбір текстів та побудову на їх основі системи вправ і завдань; вміння і навички оперувати набутими лінгвокраєзнавчими знаннями у професійній діяльності.

Важливим засобом формування соціокультурної компетентності є вивчення антропонімів, пов'язаних із різними регіонами України. Антропоніміка є галуззю, що вивчає систему особових імен, які є важливим джерелом дослідження географічного ареалу, який обіймає нація, є знаками історичної доби, епохи, подій, постатей, явищ, конфліктів, взаємодії з іншими народами. Це закодовані мовні знаки, що поєднують національну історію, національну пам'ять та національну географію. Особові назви виникають у мові кожного народу в різні періоди, серед різних соціальних прошарків, із різних причин і творяться за допомогою найрізноманітніших мовних засобів. Відомий дослідник слов'янської антропонімії М. Морошкін зазначав, що «особові назви мають важливе значення не тільки як матеріал мови, але і як пам'ятка народних поглядів, понять і уявлень, а в них нерідко відображений дух народу краще від інших історичних пам'яток; у цьому випадку імена служать скороченою історією внутрішнього народного побуту і духу» [Цит.: 8, с. 11].

Дослідження антропонімії є цінним у першу чергу для лінгвістики, а також є унікальним ма-

теріалом для формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів-словесників.

Пізнання загальної картини української антропонімії неможливе без опису антропонімікону окремих регіонів. Заслужують на глибоке вивчення й антропоніми м. Глухова. Досліджуваний регіон має давню історію: належав до Новгород-Сіверського князівства Чернігівської землі (XII–XIII ст.), був частиною литовсько-руської держави (1340–1350 рр.), перебував у складі Московської держави (з 1503 р.), був заселений вихідцями з Поділля; отримавши самоврядування за Магдебурзьким правом, став центром округи Новгород-Сіверського повіту Чернігівського воєводства (1635р.), за часів Хмельниччини був сотенним містом Ніжинського полку, потужною стратегічною фортецею, визначним торговельним і ремісничим центром (VII ст.), резиденцією гетьманів і столицею Лівобережної України, адміністративним та культурним центром України (VIII ст.), осередком культури за сприяння родини меценатів Терещенків із заснованими учительським інститутом, класичною гімназією, ремісничими училищами (XIX – поч. XX ст.).

Спробуємо подати рекомендації щодо використання антропонімів, що пов'язані з культурним і духовним життям м. Глухова, на практичних заняттях у процесі вивчення різних розділів сучасної української літературної мови.

Зауважимо, що прізвище є не лише знаком культури, але й категорією права. Тому важливо дотримуватися чинних правописних норм української мови під час написання прізвищ. У процесі вивчення розділу «Орфографія» пропонуємо такі завдання:

• Прочитайте текст. Випишіть антропоніми, що пов'язані з «Глухівським періодом» в історії України. Поясніть їх правопис.

Українська столиця Глухів перетворилася в інтелектуальний цент, котрий конкурував із самим Києвом. У Глухові працював перекладачем Генеральної військової канцелярії український письменник і поет Семен Дівович. З Глуховом тісно пов'язане ім'я українського письменника й історика Ф.О. Туманського, членом-кореспондентом Російської Академії наук. У Глухівському пансіоні навчався український історик Я.М. Маркович. У місті Глухові народився відомий український дисидент, перекладач Комісії іноземних справ у Санкт-Петербурзі І.К. Стрелецький.

Глухів у XVIII ст. стає центром музичної і театральної культури України і Росії. З 1730 року у місті почала діяти музично-хорова школа. У ній одержали початкову музичну освіту видатні українські композитори М.С. Березовський і Д.С. Бортнянський.

За гетьмана К. Розумовського у столиці з'являється перший в Україні професійний театр західного зразка. Театр мав хорошу капелу, яку очолювали талановиті музиканти К. Юзефович і А. Рачинський. Співаками були М. Полторацький, Г. Головня, Р. Богданович, М. Мірченко, Г. Марцінкевич, С. Котляревський, К. Роговський, В. Харченко, Г. Білгородський.

• Перекладіть текст українською мовою. Поясніть правопис прізвищ.

Глухов посещали письменниці Марко Вовчок, Анна Барвінок, живописець В.А. Тропинин,

композитор М.И. Глінка, поет Ф.Н. Глінка, історик Н.И. Костомаров, сербський філолог В.С. Караджич. Часто в нем бивал друг А.С. Пушкина и К.Ф.Рылева поэт В.И. Туманский; в глуховском уезде некоторое время жил декабрист А.Ф. Бригген. Два года давал частные уроки в богатых семьях города молодой П.А. Кулиш.

В Глухов приезжал основоположник украинской классической музыки Н.В. Лысенко. В доме А.П. Шапорина во время гастрольных поездок нередко бывали известные деятели украинского театра Н.К. Садовский и П.К. Саксаганский, талантливая украинская актриса М.К. Заньковецкая. В студенческие годы к А.И. Романовскому несколько раз приезжал близкий друг его сына, украинский писатель и ученый Н.К. Зеров [1].

У антропонімії м. Глухова можна знайти цінний матеріал для глибшого вивчення етимології окремих слів і всієї лексичної системи мови. Тому у процесі вивчення лексикології сучасної української мови пропонуємо виконати такі вправи:

• Випишіть з тексту прізвища. Поміркуйте, що послугувало причиною виникнення них.

У Глухові народилося чимало видатних українців: син гетьмана Розумовського Андрій (1752–1836) – посол Росії у Відні, друг і покровитель великого Бетховена; син генерального писаря Андрія Безбородька Олександр (1747–1799) – майбутній міністр закордонних справ; ботанік і фармаколог Г. Соболевський (1741–1807) – випускник Лейденського університету, вчитель Миколи Гоголя і Євгена Гребінки в Ніжинському ліцеї; письменник і етнограф І. Кульжинський (1803–1884); один із відомих дисидентів XVIII сторіччя І. Стрелецький [3, с. 77].

• Згрупуйте прізвища відповідно до джерел їх походження. Обґрунтуйте свою відповідь.

Андрієнко, Базилюк, Власенко, Мураха, Кривенко, Перебийніс, Лучкін, Носатенко, Солоха, Устинченко, Бондарик, Дука, Коваленко, Кошель, Товстуха, Кушнірьов, Пискун, Рибалко, Пасічник, Борці, Садовніков, Кулик, Шумицький, Хоруженко, Сніг, Волошин, Шкурко, Величко, Циганок, Калач, Гладкий, Зайка, Капелько.

Прізвища міста Глухова, як і українські прізвища в цілому, творилися двома способами – морфологічним та неморфологічним. У процесі вивчення розділів «Морфеміка» і «Словотвір» можна скористатися матеріалом, що вміщує антропоніми, пов'язані з м. Глуховом.

• Випишіть із тексту прізвища, поясніть їх структурно-словотвірні особливості.

Повернувшись до Глухова, Данило Апостол призначив нову генеральну і полкову старшину. Важливі посади дістали колишні мазепинці. Так, корсунський полковник Андрій Кандиба став генеральним суддею, Яким Горленко – генеральним хорунжим; генеральним обозним призначено Якова Лизогуба, генеральним писарем – Михайла Турковського, генеральним бунчужним – Івана Борозну. Глухівський сотник Іван Мануйлович дістав уряд генерального осавула. Враховуючи наполягання російського уряду, було призначено два генеральних підскарбія – росіянина Івана Мякініна і родича Анастасії Скоропадської Андрія Марковича... [2, с. 238].

• Поясніть, яким способом (морфологічним чи неморфологічним) утворено подані прізвища.

Який спосіб, на вашу думку, переважає у творенні регіонального антропонімікону?

Волончук, Гаврильчук, Глазков, Губарев, Кухтин, Сірик, Скрипка, Сорока, Дубок, Заярок, Непомнящий, Підгорний, Піддубний, Козоріз, Шаповал, М'якоступ, Голозуб, Краснощок, Добридень, Невмирай, Шаман, Шум.

• Проаналізуйте прізвища, що поширені на території м. Глухова. Проаналізуйте суфікси, що мають виразний регіональний розподіл за ступенем поширеності.

Євдокименко, Обуховський, Геращенко, Волк, Іллющенко, Василенко, Ащалулов, Корнієнко, Козловський, Долганов, Єгоров, Овчаренко, Петренко, Титаренко, Чорняк, Самощенко, Ступаченко, Горлов, Жирнов, Войтик, Ландик, Стрижак, Нечай, Дубок, Вишник.

• Skorystavshys'ya telefonnim dovідником мешканців м. Глухова, наведіть приклади прізвищ, що утворилися такими способами: суфіксальним, префіксальним, суфіксально-префіксальним, злиттям двох чи більше основ, переходом однієї частини мови в іншу.

Висновки і пропозиції. Отже, регіональні антропоніми є цікавим лексичним і етнографічним матеріалом, який доцільно використовувати в процесі вивчення курсу сучасної української мови, оскільки засвоєння основних лінгвістичних понять, формування вмін і навичок пов'язані з ознайомленням із історією рідного краю, традиціями, звичаями.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розгляді інших шляхів формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя-словесника.

Список літератури:

1. Белашов В. И. Глухов – забытая столица гетманской Украины / В. И. Белашов. – К.: «Україна», 1992. – 132 с.
2. Вечерський В. Гетьманські столиці України / В. Вечерський. – К.: Наш час, 2008. – 320 с.
3. Вечерський В. Глухів / В. Вечерський, В. Белашов. – К.: Абрис, 2003. – 168 с.
4. Горошкіна О. Підручник як засіб формування соціокультурної компетенції учнів / О. Горошкіна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 22. – Ч. II. – С. 183-189.
5. Мацько Л. Стилїстика й історія української літературної мови в лінгводидактичному полі підготовки українських філологів / Л. Мацько // Вісник Львівського університету: Серія філологічна. – 2010. – Вип. 50. – С. 112-116.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта України. – 2001. – 18 липня. – С. 4-6.
7. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності) / Ольга Федик. – Львів: Місіонер, 2000. – 300 с.
8. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К.: Наукова думка, 1977. – 236 с.

Кухарчук І.А.

Глуховський національний педагогічний університет імені Александра Довженка

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА (НА МАТЕРИАЛЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ АНТРОПОНИМОВ)

Аннотация

Статья посвящена проблеме формирования социокультурной компетентности будущего учителя-словесника. Одним из путей решения этого задания определено использование краеведческого компонента в языковом образовании студента-филолога. В статье даны рекомендации по использованию антропонимов на занятиях по современному украинскому языку, предложена система упражнений и заданий.
Ключевые слова: социокультурная компетентность, языковое образование, краеведческий материал, антропоним, текст, учитель-словесник.

Kykharchuk I.O.

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

THE FUTURE LANGUAGE AND LITERATURE TEACHER'S SOCIAL AND CULTURAL COMPETENCE FORMING (BASED ON THE REGIONAL ANTHROPONYMS MATERIAL)

Summary

The article deals with the problem of the future language and literature teacher's social and cultural competence forming. One of the ways to solve this problem is using the region component in student-philologist's linguistic education. The article contains the recommendations of using the anthroponyms at Ukrainian language lessons, the system of exercises and tasks is suggested.

Keywords: social and cultural competence, linguistic education, regional material, anthroponym, text, language and literature teacher.